

НАУКОМЕТРІЯ І ВИДАВНИЧА СПРАВА

ДІДЕНКО

Юлія Володимирівна — кандидат геологічних наук, учений секретар Науково-видавничої ради НАН України

РАДЧЕНКО Анна Ігорівна — кандидат геологічних наук, заступник директора з питань наукової та видавничої діяльності Видавничого дому «Академічного періодика» НАН України
<http://orcid.org/0000-0002-0276-6398>

КРАЩЕ КНИЖКОВЕ ВИДАННЯ НАН УКРАЇНИ: ПІДСУМКИ КОНКУРСУ ТА МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ

Цього року вдруге відбувся Конкурс на краще книжкове видання Національної академії наук України. Про його засади, цілі, номінації та про переможців конкурсу йдеться у цьому матеріалі.

Конкурс на краще книжкове видання НАН України започатковано відповідно до постанови Президії НАН України від 30.12.2015 № 320 з метою підтримки творчої активності учених, популяризації наукових здобутків, зростання престижу наукової видавничої продукції та підвищення культури наукового книговидавництва. Проведення таких конкурсів є давньою світовою традицією, адже наукове книговидавництво через специфічність тематики і високі вимоги до подання й оформлення інформації вимагає виокремлених номінацій та ретельного фахового розгляду.

Згідно з опитуванням, проведеним фахівцями Української академії друкарства під час XX Форуму видавців у Львові, понад 50 % респондентів вважають книжкові конкурси корисними для суспільства, близько 60 % скаржаться на брак інформації щодо конкурсів та їхніх результатів, майже 80 % стверджують, що оцінка видання має ґрунтуватися на гармонійному поєднанні усіх його складових — змісту, оформлення та поліграфічного виконання, і понад 90 % переконані, що у книжкових конкурсах як джерела інформації про новинки і розвиток ринку видавничої продукції є великі перспективи.

Другий рік проведення академічного конкурсу засвідчив, що інформації потенційним конкурсантам бракує. Інформації на загальноакадемічному веб-ресурсі і листів-нагадувань від Науково-видавничої ради НАН України, вочевидь, недостатньо, адже попри значний обсяг видавничої продукції Академії (див. табл.), до участі у конкурсі цього року, як і минулого, було запропоновано досить мало робіт: 2016 р. — 32 книги, 2017 р. — 25. І це при тому, що брати участь у конкурсі можуть книги,

опубліковані протягом трьох останніх років до року проведення конкурсу. Тобто у конкурсі минулого року потенційно могли взяти участь понад 1200 видань, а 2017 р. — понад 1000.

Відповідно до названої вище постанови Президії НАН України, подані на конкурс видання розподіляються так: у межах кожного з трьох наукових напрямів (фізико-математичні і технічні науки, хіміко-біологічні науки, суспільно-гуманітарні науки) визначено чотири номінації — монографічні видання, довідкові, навчальні, науково-популярні. Отже, щороку можуть бути визначені 12 видань-переможців, по одному в кожній номінації в межах кожного наукового напрямку, і так само 12 видань-лауреатів.

Конкурсна комісія, функції якої виконує Науково-видавнича рада НАН України, протягом місяця має змогу ознайомлюватися з поданими книгами, оцінюючи їх за такими параметрами:

- змістовий аспект, підготовка науково-дослідкового апарату;
- загальнонаукова і професійна значущість;
- редакційно-видавничу підготовку;
- оригінальність дизайнерського рішення та його відповідність змісту, читацькому і цільовому призначенню;

- якість поліграфічного оформлення.

Оскільки кожне видання оцінюється як комплекс ознак якості наукового змісту і його оформлення, за кожен книгу присуджуються дві нагороди: свідоцтво науковій установі, де було створено рукопис, і диплом видавцеві, який перетворив рукопис на книгу.

Закон України «Про видавничу справу» чітко визначає, що видавець — це «суб'єкт господарювання, що здійснює видавничу діяльність», яка окреслена як «організаційно-творча, господарсько-виробнича діяльність... спрямована на підготовку і випуск у світ видавничої продукції». При цьому означено, що «видавничу продукцію — сукупність видань, випущених видавцем», а «видання — твір (документ), що пройшов редакційно-видавничу опрацювання, виготовлений шляхом друкування, тиснення або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам національних стандартів, інших нормативних документів з питань видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання».

Найпоширенішими недоліками видавничої продукції, пропонованої до розгляду конкурсної комісії, є нестандартний формат видання, невідповідні стандартам поля, низькоякісна підготовка ілюстративного матеріалу (найчас-

Книговидавництва НАН України 2014–2016 рр., кількість назв

Книжкові видання	2013	2014	2015	2016
<i>Видано книг установами НАН України</i>				
Наукові монографії	576	488	404	400
Навчальні видання	129	119	105	128
Науково-популярні та довідкові видання	269	235	245	234
Усього	974	842	754	762
<i>Видано книг під грифом НАН України</i>				
З кодом ISBN НАН України ¹	375	308	273	202
У видавництві «Наукова думка» НАН України ²	54	75	28	47
У видавництві «Академперіодика» НАН України ³	35	32	26	20
Усього	464	415	327	269

Примітки: 1 — код ISBN НАН України (ISBN 978-966-02-...), отриманий у НВР НАН України за офіційним клопотанням і рекомендацією вченої ради наукової установи; 2, 3 — видавництва НАН України, які є офіційними видавцями і несуть відповідальність за випущену продукцію, що й засвідчує власний код ISBN (Наукова думка — ISBN 978-966-00-...; Академперіодика — ISBN 978-966-360-...).

тіше — подання авторських оригіналів ілюстрацій без необхідної для поліграфічного відтворення обробки), некоректне оформлення переліків посилань, невдало обрані шрифти, їхній розмір і міжрядковий інтервал, неправильне розташування на сторінках ілюстративного матеріалу, відсутність коректорського, а подеколи і редакторського, опрацювання текстів тощо.

Дуже часто трапляється неправильне оформлення вихідних і випускних відомостей видання, титульної сторінки та її звороту, бібліографічної картки видання, реквізитної сторінки. Дотримання стандартів оформлення видань контролює ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова», яка звертається до НВР НАН України із зауваженнями щодо оформлення академічної видавничої продукції. На ці зауваження НВР НАН України і працівники групи науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України намагаються реагувати, консультуючи працівників редакційних підрозділів наукових установ та роз'яснюючи їм вимоги нормативних документів і стандартів.

Надзвичайно важливим пунктом умов курсу є належність поданих на розгляд книг до видань НАН України, яка визначається грифом «Національна академія наук України», зазначеним на титульній сторінці видання. І цей гриф часто використовують неправомірно. Порядок застосування грифу НАН України визначено розпорядженням Президії НАН України від 24.01.2002 № 31, а саме, гриф «Національна академія наук України» може бути використаний установами НАН України: 1) в разі офіційно зареєстрованих періодичних видань, співзасновником яких як юридична особа є Національна академія наук України, про що зазначено у Свідоцтві про реєстрацію друкованого засобу масової інформації; 2) при отриманні установою НАН України для рекомендованого до друку вченою радою цієї установи книжкового видання (одноосібна або колективна монографія; збірник наукових праць, не зареєстрований як періодичне видання; словникове, довідкове, науково-популярне

або енциклопедичне видання) міжнародного стандартного книжкового номеру (ISBN) у Науково-видавничій раді НАН України. Крім того, право на використання грифу Академії мають два офіційні видавництва НАН України: «Наукова думка» і «Академперіодика».

Отже, отримати право використання грифу «Національна академія наук України» для власної видавничої продукції наукова установа може або опублікувавши роботу в одному з двох академічних видавництв, або отримавши міжнародний стандартний книжковий номер ISBN у Науково-видавничій раді НАН України. В обох цих випадках гриф надається за умови дотримання основних вимог до наукової видавничої продукції: рецензування рукопису та рекомендації його до друку вченою радою наукової установи. Наявність рецензій і рекомендації вченої ради є запорукою якості наукового рукопису, підтвердженням доцільності його оприлюднення і водночас підставою для Академії взяти на себе інтелектуальну відповідальність за цю працю, про що й свідчить зазначений гриф. Це свого роду гарантія найвищої наукової якості, принаймні, цього потрібно прагнути.

Міжнародний стандартний книжковий номер ISBN — це унікальний універсальний ідентифікаційний код книги у міжнародному реєстрі книжкової продукції, функції ведення якого в Україні покладено на ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова». ISBN однозначно й безпомилково ідентифікує лише одне неперіодичне видання одного конкретного видавця, є неповторним і використовується тільки для цього видання. ISBN є ключем для пошуку необхідних видань, які випускаються у світі, в автоматизованих системах на національному та міжнародному рівнях. Використання ISBN дає змогу об'єднати в єдину систему видання, книгорозповсюдження та інформаційне обслуговування. На основі ISBN будується штриховий код символіки EAN-13 для книжкового видання*.

* <http://www.ukrbook.net/agentstvo.html>

Нагородження переможців Конкурсу на краще книжкове видання НАН України. 18 травня 2017 р.

Якщо код отримано не в одному з академічних видавництв і не у НВР НАН України, то наукова установа має право поставити на титульній сторінці видання власний гриф, тобто зазначити власну юридичну назву.

У разі, якщо наукова установа НАН України планує опублікувати роботу у сторонньому видавництві, вона так само може звернутися до НВР НАН України з метою отримати код, надавши необхідні відомості про проведене рецензування та рекомендацію до друку вченої ради. Конфлікту інтересів не виникає, якщо стороннє видавництво, яке здійснює підготовку і випуск цього видання, хоче надати йому власний код ISBN: відповідно до міжнародної інструкції з використання кодів, нести відповідальність за видання можуть кілька видавців, і кожен з них може поставити на виданні власний код ISBN, зазначити власний гриф чи логотип. Наприклад, у книзі на титульній сторінці може стояти гриф Академії та назва (логотип) стороннього видавництва, а на звороті титульної сторінки буде зазначено два коди ISBN, які ідентифікуватимуть НАН України та видавництво.

Сенс у тому, що номери ISBN, отримані у видавництвах НАН України й у НВР НАН України, містять закодовану інформацію про зв'язок

видання з Академією, інтелектуальну відповідальність Академії за видання. І саме через це тільки ті видання, які вийшли під правомірною вказаним грифом «Національна академія наук України», можуть брати участь у Конкурсі на краще книжкове видання НАН України.

В останні роки близько 44 % книжкових видань установ Академії вийшли під грифом «Національна академія наук України», причому 35 % з них отримали ISBN-код у НВР НАН України (див. табл.). На нашу думку, це неприпустимо мало, і конкурс покликаний, серед іншого, змінити ситуацію на краще. Очевидно, що видавнича продукція, виготовлена науковими установами НАН України, видання наукових праць співробітників Академії, оприлюднення результатів наукових досліджень, отриманих під час виконання планової або конкурсної тематики, має чітко атрибутуватися як продукція Національної академії наук України.

І нарешті, найприємніше. Переможцями цього річного конкурсу серед **монографічних видань** стали:

- *фізико-математичний та технічний напрям* — Б.Є. Патон, В.О. Шаповалов, Г.М. Григоренко, І.В. Шейко, В.В. Жолудь, В.В. Якуша «Плазменно-індукційне вирощування профілірованих монокристаллов тугоплавких

металлов»; Ін-т електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України; Наукова думка (2016);

- *хіміко-біологічний напрям* — Т.П. Пирог, Г.О. Іутинська, А.П. Софілканич, А.Д. Конон «Мікробні поверхнево-активні речовини у природоохоронних технологіях»; Ін-т мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України; Наукова думка (2016);

- *суспільно-гуманітарний напрям* — Е.М. Лібанова, В.П. Горбулін, С.І. Пирожков та ін. (за ред. Е.М. Лібанової) «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі: національна доповідь»; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (2015).

Серед **довідкових видань** у конкурсі перемогли:

- *фізико-математичний та технічний напрям* — «Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України. 1996–2016» (відп. ред. А.Г. Загородній); Ін-т теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України; Академперіодика (2015);

- *хіміко-біологічний напрям* — «Дарина Микитівна Доброчаєва. До 100-річчя від дня народження» (упоряд. та вступ. ст. А.П. Ільїнської, В.В. Протопопової, М.В. Шевери); Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Національний науково-природничий музей НАН України; Академперіодика (2016);

- *суспільно-гуманітарний напрям* — «М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець. До 150-річчя від дня народження»; Ін-т економіки та прогнозування НАН України; Наукова думка (2015).

Серед **навчальних видань** відзначено:

- *фізико-математичний та технічний напрям* — навчальний посібник В.Л. Богданов, Я.О. Жук, О.С. Богданова «Основи експериментальних методів механіки деформівного твердого тіла»; Ін-т механіки ім. С.П. Тимошенка НАН України; Академперіодика (2016).

У номінації **«Науково-популярні видання»** перемогли:

- *фізико-математичний та технічний напрям* — О.М. Александров, І.Б. Вавилова,

В.І. Жданов та ін. «Общая теория относительности: признание временем»; Головна астрономічна обсерваторія НАН України; Наукова думка (2015);

- *суспільно-гуманітарний напрям* — О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху»; Ін-т економіки промисловості НАН України (2016).

Цього року було визначено і чотири лауреати конкурсу. Ними стали такі видання:

- у номінації *«Монографічні видання. Фізико-математичний та технічний напрям»* — К.Є. Шнюкова «Магматизм зоны сочленения Западно-Черноморской впадины, Горного Крыма и Скифской плиты»; Ін-т геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України; Наукова думка (2016);

- у номінації *«Монографічні видання. Хіміко-біологічний напрям»* М.В. Мілюкін, В.В. Гончарук «Химический мониторинг органических экотоксикантов в водных системах»; Ін-т колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України; Наукова думка (2016);

- у номінації *«Монографічні видання. Суспільно-гуманітарний напрям»* — М.М. Ткачук «Ботанічна лексика говірок Чорнобильської зони: реконструкція редуکتивного ареалу»; Ін-т української мови НАН України; Наукова думка (2016);

- у номінації *«Довідкові видання. Фізико-математичний та технічний напрям»* — В.А. Шендеровський «May the Light of Science Never Die»; Інститут фізики НАН України; Академперіодика (2016).

За рештою напрямів і номінацій конкурс не відбувся, але сподіваємося, що гарних видань і свідомих видавців ставатиме дедалі більше і конкурс поступово набуде такої відомості і ваги, що цілком зможе відповідати поставленим завданням — підвищенню культури наукового книговидання в Україні, приверненню уваги до наукової видавничої продукції Академії та популяризації результатів праці вітчизняних науковців.